

Anne Swärd: Tal vid Svenska Akademiens högtidssammankomst 2024

Talare

Anne Swärd
Direktör Svenska Akademien

Datum

20 december 2024

Plats

Stockholm

- 1 Det skrivna talet skiljer sig från andra texter genom den vackra omständigheten att det vid en given tidpunkt faktiskt ska framföras. Rent fysiskt tillhör talet kroppen – som hållit i pennan och vars förlängning sedan blir rösten, som vet exakt vad kroppen menade och kände i stunden då talet kom till.
- 5 Jag har en stark relation till den röstburna konsten i olika former, där kroppen är närvarande med sin känslighet. Den fysiska aspekten bidrar till min föreställning om att ett tal bör skrivas i nära anslutning till uppläsandet. Det ska äga en färskhet, helst vara alldeles nybakat.
- O, naiva tanke ... som minner mig om Edith Södergrans ord:

10

Diktens deg jäser ... O, en sorg – att ej kunna baka katedraler.

Om ett tal måste komma ur kroppen, och denna kropp nu är allt annat än en katedral – i synnerhet talets vitala organ, lungorna – vad sker?

- 15 När jag till slut blev tvungen att acceptera det ofrånkomliga – att jag måste svika mitt uppdrag i kväll, efter läkarens dom om lunginflammation – förstod jag också att jag snabbt måste skriva ett nytt tal.

Det tal jag hade formulerat för att själv framföra kunde knappast hållas av någon annan – trots att alla kring detta bord är betydligt mer rutinerade talare än jag. Nej, det skulle ha blivit alltför absurt om fru Kansler tvingats lägga ut texten om ”Stendhalsyndromet”, som (klärvoajant) hävdar att man blir sjuk av skönhet. Och därefter fortsätta läsningen av det direktörsmanus hon sannerligen inte hade valt själv, med den delikata frågan om hur kulturarvet ska värnas i händelse av krig – och vidare till mitt specialintresse: den antika

- 25 egyptiska kulturens fascination för gamar.

För att därefter, utan vidare förberedelse, katapultera sig in i konstvetaren Ingela Linds bok *Blod i salongerna* – om sex, primitivism och längtan efter det naturliga. Alltsammans avrundat med mina reflexioner kring vad som händer när samhällsomstörtaren utropar sig själv till kung.

Nej, det finns gränser.

En sådan text bör man själv stå vid (på plats): allt annat verkar oansvarigt!

Jag är därför mycket tacksam för att fru Kansler i stället nu lånar sin röst till följande – skrivet från sjukbädden.

35

*

Om man ska tro varningstonerna som ekar genom ett stort antal av de direktörstal som hållits – sedan närmare ett kvarts millennium tillbaka – är kunskapsförflackningen, språkkrisen och civilisationernas moras eviga tillstånd. Harry Martinson sörjer språkförfallet redan 1958. Och han är långt ifrån först. Han gör det bara på den allra vackraste prosan.

Det är ett av de kortaste men också innerligaste direktörstalen. Stilla glödande, skrivet av en poet. Texten kommer så djupt inifrån honom själv, att knappt en enda referens nämns (ett par rader Tegnér-dikt citeras, ett fragment ur någon anonym folksaga, det är allt. Resten: äkta Martinsonskt.) Eller?

”Språket är ett medium mellan tystnaden och handlingen”, skriver han. ”Språket är den enda verklighet som hos sig kan förena andra verkligheter, som annars är oförenliga.” Ja, så långt känner vi igen honom. Likaså när den tillitsfulla tonen mörknar och han varnar för att språket förvisso också kan söndra, tas i lögnens tjänst – att det är värnlöst, prisgivet åt människans spel. Det är ändå någonting märkligt med denna Martinsontext. Jag tycker mig höra manschetterna skava obekvämt, allt medan pennan tvekande raspar mot pappret där han sitter på den hyrda gården på ön Nässlingen. Eller var han nu befinner sig vid själva skrivtillfället.

Möjligen i huset hans svärfar byggt i Sollentuna?

Inte Harrys ö. Inte hans hus. Inte heller hans språk. Han skriver på ett främmande språk – och försöker göra det till sitt (antecknar jag hastigt i marginalen, besvärande medveten om att risken för projicering är uppenbar). Texten låter ana en Martinson som försöker smälta poesins klara ton in i det som är ”Akademi-lingot”. Genom denna kamp uppstår en märklig spännkraft i texten. Man skulle kunna betrakta den som en intressant dissonans, om den inte också gjorde en så illa till mods. Processen, själva språkkampen, verkar pågå hos honom ännu, vid 54 års ålder. Efter nio år i den krets där han efterträdde Elin Wägner, som i sin tur fick alltför kort tid att operera från Akademiens insida (blott fyra år). Under Harry Martinsons tre decennier i Akademien förblir arbetsskaran enkönad – den skara som alltså har gett honom förtroendet att denna kväll säga några välformulerade ord ...

- 70 Klassresan har ingen hemkomst, tänker jag när jag läser hans tal igen. Dess destination är illusorisk. Ett lockande sken. Man kommer aldrig hela vägen fram – med mindre än att man kommer hem hos sig själv.

- Carl-Göran Ekerwald, som snart går in på sitt 102:a levnadsår, och som vi i
75 Akademien hade glädjen att prisa ifjol, har i sin bok Fördelen med att bli gammal skrivit om ämnet. Detta med en insikt som känns minst sagt svårbestrid. För vad vet vi? Ledamöternas sammanlagda ålder uppgår visserligen just nu till 1228 år, men vad är väl dessa årsringar – lagda på bredden – jämfört med ett enda djupperspektiv som sträcker sig mer än 100 år ner
80 genom tidens hårdpackade sedimentlager?

Det går att komma hem hos sig själv, lovar Carl-Göran Ekerwald. Det är bara att hålla ut.

Men i ”den åldrades hemkomst hos sig själv” – nej, där är Harry Martinson inte när han skriver sitt direktörstal.

- 85 Dit hann han heller aldrig.

- Den danska diktaren Inger Christensen gör hisnande språng mellan tillvarons minsta fraktaler – mönstret på ett pollenkorn på en vinge i en makedonsk fjärilsdal, ställt mot det galaktiska perspektiv som hos henne aldrig befinner sig
90 längre bort än en svindlande formulering. (Om vi prosaister avundas poeterna deras till synes viktlösa förflyttningar? Ja, det händer.) I översättning av Marie Silkeberg beskriver Christensen sitt läsande och skrivande – åtskillnad mellan de två tillstånden gör hon inte, vilket är en underbar tanke. Så här skriver hon:

- 95 Jag vet att jag ska dö, och att mitt liv bara har en enda riktning. Men i samma ögonblick som jag får tillgång till poesin, har jag tillgång till ett universum som rör sig i alla riktningar.

Det är här jag löses upp och blir en del av det som alltid funnits.

- 100 Av en mycket märklig tillfällighet fick jag själv ”tillgång till poesin” som ung tonåring, när

- Harry Martinsons Utsikt från en grästuva landade i min hand. Den kallas visserligen ”småprosa” på det moderna pocketomslaget, men skillnaden mellan poesi och prosa tycks lika flytande hos Martinson som förhållandet mellan
105 läsandet och skrivandet är oupplösligt hos Christensen. Båda skriver de om makaonfjärilen. Båda zoomar de svindlande nonchalant mellan naturens och livets mikro- och makroperspektiv.

Jag fick boken sex år efter Martinsons död. Om den tragiken visste jag ännu
110 ingenting, jag visste knappt vem han var. Kvinnan som gav mig den redan
gulnade originalutgåvan visste dock att jag skrev – och jag kände instinktivt
(även om hon dolde det diskret) att gåvan var enorm.
Exemplaret hade hon en gång fått av vännen Harry, personligt dedicerat. Hon,
en mycket gammal konstnärsänka på Bellevuevägen i Malmö, besjälad med ett
115 svårbeskrivligt ljus. Hon var sedan länge hemma hos sig själv, och jag tror att
hon insåg att det här var en gåva med kraft att förändra.

Om den Martinsonska mödan kan jag givetvis bara spekulera, men jag tycker
mig förnimma hur anspänningen ännu inte har avdunstat från direktörstalets
120 nu lätt bleknade yta. Fläckvis får hans annars så avklarnade stämma ett diffust
uttryck. En vag biklang av abstrakt motsägelse. Alltså motsatsen till den poetiska
motsägelsen – den diktens vattenklara paradox som slår även en läsare som inte
skulle kunna förklara sin epifani för någon annan.

Som när Inger Christensen skriver: ”Så väller ljuset plötsligt in och döljer oss
125 helt.” Vi förstår. Förklaringar tillhör en annan domän. Frestelsen att citera
Susan Sontags idé går inte att motstå: ”tolkning är intellektets hämnd på
konsten”.

Harry Martinsons direktörstal från 1958 är en sann ynnest att få läsa. Men
känslan av den bakomliggande ansträngningen – som klassresenären arbetar så
130 hårt på att dölja, att det till slut blir just den som avslöjar honom – ger
åtminstone mig ett visst ångestpåslag. Med samtida språkbruk skulle man
kanske kalla det jag skymtar hos Martinson för ”överkompensering”.
Klassflyktingens ständiga modus operandi.

135 I essäboken *Orm* med två huvuden skriver Anneli Jordahl: ”Mina böcker har jag
skrivit långsamt, mycket långsamt. [...] Jag skriver en mening och luktar på den.
Hur rutten är den?” Denna skoningslösa självcensur greppar hårdast om den
som inte själv är övertygad om sin rätt att skriva. Varje ord blir så laddat. Måste
bära gud vet allt. Kanske också de människor man har känslan av att tala till och
140 för? Paralysi kan gripa en för mindre och Anneli Jordahl skissar med några
drivna pennstreck sin självupprättade censurinstans som en omutlig
dominatrix:

Majorskan klädd i skinnrock trampar runt i arbetsrummet med sina knähöga
145 läderstövlar. Hon står bakom min rygg och säger med hård, mörk röst: ”Det där
duger inte. Det begriper du väl själv.”

Harry Martinson var noga med att betona att det är språket – och inte de 18
150 ledamöterna – som Börssalens församlade reser sig för, vid själva intåget här
alldeles nyss. Allt annat hade varit helt utan proportioner, menar han.
Djupast vördnad, vad gäller språkprestation, inger mig de som genom exil varit
tvungna att göra den oerhört omfattande förflyttningen från ett språk till ett
annat (ofta mellan vitt skilda språkstammar som inte ens korresponderar med
155 varandra).

Men även den som föds enspråkig (särskilt i en miljö där det verbala kapitalet
bedöms som ”skralt”) kan under livets gång bli tvungen att erövra nya språk.
Klassförflyttningens språkresa är en av de mest omfattande. Riktigt hur djupt
denna griper in i ens eget ”vara” – alltså: den ömtåliga materia som tål viss
160 modifiering, men allra helst ber om att få förbli intakt
– beror nog också på i vilken mån man lyckas vara hemma hos sig själv, med
Carl-Göran Ekerwalds ord.

I bästa fall kan de olika språken förhålla sig någorlunda harmoniskt till varandra,
kanske bli till kommunicerande kärl som spiller över i varandra och utjämnar
165 trycket i stället för att öka det. Några få lyckliga exempel på det omvända finns
förstås. Då två olika språk lagts i en tryckkokare och en välsignad energi
uppstått, som hos Samuel Beckett. Hans författarskap uppnådde en oväntad
höjd och frihet genom övergången till franskan. Man till och med tror honom
när han påstår (med karakteristiskt dunkel humor) att han föredrog att bo i ett
170 Frankrike i krig framför Irland i fredstid. Så lojal mot sitt nya land och språk att
han i många år deltog i den franska motståndsrörelsen, till försvar för dem båda.

Avslutningsvis: Hur långt sträcker sig Akademiens verksamhetsområde? Och
175 utanför verksamhetsområdet, hur långt breder hennes intressefält ut sig? Det
går knappt en arbetsvecka utan att vi får anledning att diskutera det, föranlett av
olika propåer om ställningstaganden och inviter till samarbeten.

Ibland sker det med anledning av någon prisformulering som ger oss vittring på
den ljuvlighet som heter att tänja gränser. Att våra 18 radarsystem och
180 preferenskartor sammanlagt täcker in så stora områden som möjligt är lika
eftersträvansvärt som att våra kompetenser och erfarenheter kompletterar
varandra. Ett gyllene tillfälle till gränstänjning är det områdesöverskridande
Kellgrenpriset. Häromåret hade vi den oförglömliga glädjen att ha mottagaren
Suzanne Osten med på högtidssammankomst och eftersits, för att prisa hennes
185 unika livsverk kring teater för unga. Det blev en afton, det! Kontakten med de

andra konstarterna är viktig för Akademien. Korrespondens pågår – och kan stärkas – med våra konstnärliga systemakademier i Sverige, liksom med enskilda konstutövare. Idéerna kring samverkan är många och fruktbara – också

190 tidskrävande. Språkfrågor. Bildningsfrågor.

Läsförbättrings verksamhet för unga. Stimulerande nordiska utbyten.

Vi vet med oss själva att vi kunde bli bättre på att utåt kommunicera den del av verksamheten som upptar en så stor portion av ledamöternas knog. Det löpande

195 genom att handfast, på veckobasis, odla goda projekt och bereda priser och stipendier (det nomineras, pläderas och voterar ... däremellan läses, läses och läses). Bidragsansökningarna, som alla måste ges en rättvis behandling, blir dessutom fler och fler, vilket speglar nuvarande neddragningar på kulturområdet.

200 Vårt andra huvudansvar pekar åt rakt motsatt håll. Mot historien. Att bevara och värna det goda som författare, forskare och andra föregångare bidragit med – utan deras arbete skulle samtidens egna insatser bli hängande i luften, utan spjärn och kraft.

205

Källa

<div>Manuskript hämtat från svenskaakademien.se (2025-11-18)</div>

210

Taggar

Högtidstal

URI

<https://www.svenskatal.se/tale/anne-sward-tal-vid-svenska-akademiens-hogtidssammankomst-2024>

215

220